

Magyar Sion

◆◆◆ ÚJ FOLYAM V. (XLVII.)
2011/1.

EGYHÁZI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

*„Inter persecutiones mundi et consolationes Dei
Peregrinando procurrit ecclesia.”*

(Szent Ágoston, De civitate Dei I. 18,51)

FŐVÉDNÖK

Erdő Péter bíboros, prímás, érsek

FELELŐS SZERKESZTŐ

Székely János püspök, az Esztergomi Hittudományi Főiskola rektora

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

Kiss-Rigó László szeged-csanádi megyéspüspök

Ladocsi Gáspár püspök

Beke Margit, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye
Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Cséfalvy Pál a Keresztény Múzeum igazgatója

Czéklai Béla, a Főszékesegyházi Könyvtár igazgatója

Esztó Péterné, az Esztergomi Hittudományi Főiskola könyvtárosa

Gaál Endre, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Karának dékánja

Jozef Halcko, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docense

Hegedűs András, a Prímási Levéltár igazgatója

Herdics György apát, a *Remény* főszerkesztője

Käfer István, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungaroszlavakológiai
Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért
Alapítvány kuratóriumának elnöke

Németh László, a Pápai Magyar Intézet rektora

Szakál László esperes, a *Remény* főszerkesztő-helyettese

Szelestei Nagy László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

<http://magyarsion.szentadalbert.hu>

Kiadja a Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ
(2500 Esztergom, Szent István tér 10.) megbízásából
a Glória kiadó (Žiacka 4, 821 06 Bratislava).

ISSN 1337-2491

EV2491/08

Esztergom – Pozsony (Bratislava)

TÖRDELÉS ÉS NYOMDAI MUNKÁK:

mondAt Kft. • Budapest • www.mondat.hu

♦♦♦ ERDŐ PÉTER

Egy vélt paradigmaváltás illúziója*

1. Ameddig a történelmi emlékezetünk képes a múltba behatolni, úgy találjuk, hogy az emberi társadalom magatartását vagy az emberek magatartását a társadalomban mindig normatív rendszerek szabályozták és szabályozzák még ma is. Ezeknek a legrégebbi típusát, ha a latin világba nyúlunk vissza, a *mores maiorum* kifejezéssel illelhetjük. Szakrális szokásrendek voltak ezek, amelyekben a motiváció különböző szintjei és a normák különböző síkjai még nem különültek el egymástól. Tehát miközben a társadalmi közösség érvényesítette ezeket a szabályokat, úgy tartotta, hogy mindezt a természet vagy a természetfeletti, az isteni erők is így kívánják, sőt maguk is szankcionálják valahogyan. Például úgy, hogy jövőre nem fog esni az eső, ha így és így viselkednek.

A *mores maiorum* által irányított társadalmakban azért volt mindig valami-féle érvényesítő intézménye is ezeknek a szabályoknak, akkor is, amikor még nem foglalták írásba őket. A rómaiaknál a pontifikális jog idejében éppenséggel a pontifexek voltak azok, akiknek a jogeseteket meg kellett oldaniuk. De más népeknél is – Afrikában vagy akár Óceániában – azt találja a kutatás, hogy a bírói tevékenység korábbi, mint a törvényhozói.

Tehát ez a szakrális *mores maiorum* nincs feltétlenül verbálisan megfogalmazva, és főleg nincs leírva, hiszen írástudás előtti társadalmakban is működött már, mivel az egyes ügyeket meg kellett oldani.

A bírói tevékenység nem feltétlenül volt közhatalmi ténykedés. A 12 táblás törvények úgy kezdődnek, hogy *si in ius vocat ito*. Ha törvénybe hív, menj vele. Tehát nem a karhatalom vezeti el az alperest vagy kényszeríti arra, hogy menjen a bíróság elé, hanem felszólítja őt a jog, hogy tartson az őt törvénybe hívó felperessel.

* Előadás a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Információs Technológiai Karán 2010. december 9-én, a Collegium Esztergom ülésén.

2. Ennek a szakrális szokásrendnek társadalmanként változó időszakban elkezdődik a differenciálódása. Ezt például a görögöknél szokták a szofista kihívással összefüggésbe hozni, amikor rádöbbennek, hogy különböző városokban más és más a szokás. Ismerjük az Antigonéban leírt belső tépelődéseket, a benne ábrázolt drámát, hogy más a város törvénye és más az, amit az ember a szívében helyesnek érez. Tehát a civilizáció olyan pontra jut, ahol a jog és az erkölcs közötti különbségtétel lehetővé válik.

Később a szabályok írásba foglalása felkelti a törvényhozás ötletét vagy gondolatát is. Ez sem minden kultúrában egyidejűleg történik. Amikor a drákói törvényeket kiadják, az igen nagy előrelépés, mert valaki végre leírja a törvényeket, ha mindjárt szigorúan hangzanak is. A rómaiaknál is az írásbeliség, a szabályok írásba foglalása már olyan jelenség, ami a jog és az erkölcs elkülönülése egyik tüneteként fogható fel.

A törvények leírása a középkorban is, például a germán jogi szemléletben még egyértelműen különbözik a jogalkotástól. Tehát bizonyos jogi művek a régi jó jogot, a *gutes altes Rechtet* foglalják írásba. A *Sachsenspiegel* és a *Schwabenspiegel* nem egy törvényhozó alkotásai, hanem szerzőjük a közösség jogilag jelentős szabályait foglalja össze. Egyfajta szokásjogi gyűjtemények ezek, amelyeket a fejedelmek vagy más világi hatóságok esetleg jóváhagynak, érvényesítenek, illetve úgy kezelnek, mint „a jog” megismerési forrását. Közben azért az uralkodói és testületi törvényhozói tevékenység is megnyilvánul, de mögötte az új jog alkotásának tudata helyett gyakran a régi szokások visszaállításának szándéka vagy ideológiája fedezhető fel.

3. A következő lépés logikailag az, hogy a társadalom úgy gondolja, hogy valamilyen szerve útján jogszabályokat alkothat. De még ekkor is természetesnek tűnik, hogy ezeknek a jogszabályoknak erkölcsöseknek kell lenniük. A római jog is kimondja, hogy a jog *ars boni et aequi*, a jónak és a méltányosnak a művészete. A méltányosságban benne rejlik az erkölcsi igazságérzet feltételezése. Ez a szisztéma, vagyis az erkölcsileg megalapozott, de az erkőlctől immár különböző jog rendszere jellemezte a késő középkori, kora újkori európai társadalmakat. Ehhez képest, a felvilágosodás korában az erkölcs alól a közvetlen vállalási motiváció kezdett kicsúszni. Tehát a felekezeti szemléletet egyfajta természetjogi szemlélet kezdte felváltani, és a francia forradalommal az ész nevében, a természet nevében kezdték el a viselkedés szabályait is kialakítani. Azonban tartalmilag ez a természetjogként felfogott, pozitív jogot megelőző normarendszer még mindig eléggé közel állt a zsidó-keresztény hagyományhoz. Tehát nem okozott azonnal súlyos konfliktusokat az európai jogi életben az, hogy a jogi normákat alátámasztó erkölcsi megalapozás már nem egy keresztény felekezet konkrét hitrendszere volt, hanem inkább egy általános természetjogi szemlélet.

Hozzátehetjük – teológusként –, hogy mi Szent Pál nyomán hiszünk abban, hogy a természetben, a teremtett világban adott imperatívuszokat, amelyek a Teremtő akaratából fakadnak, az ember – természetes eszének világánál – képes felismerni, tehát a pogányok sem mentesek a büntől, hiszen szívükbe írva hordozzák az Isten törvényeit. Tehát valamit a jog erkölcsi alapjaiból nekik is fel kellene ismerniük. Idáig azt is lehet mondani, hogy a kereszténységtől tudatosan elváló természetjogi szemlélet még szorosan együtt tudott működni a keresztény személetű erkölcsi megalapozással, és így születtek azok a „rendes embereknek” szóló viselkedési kódexek, amelyeknek a jogalkotás próbált érvényt szerezni.

Az emberi jogok listái messzemenően ezt a szintet tükrözik. Ünnepeles kinyilvánítást nyer, hogy minden ember szabadnak születik, stb. Ezeknek az emberjogi jegyzékeknek az összeállítása feltételezi, hogy a törvényhozó meg van győződve a természet megismerhetőségéről.

4. A XX. század jutott el odáig, hogy elkezdjen kísérletezni azzal, hogy a pozitív jogot elválassa minden természetes imperatívusztól. Szélsőséges jogpozitivizmus jelenik meg például Hans Kelsen tiszta jogtanának formájában, aki azt állítja, hogy a jog önmagában logikus szisztéma, és nem az a fontos, hogy a jogon kívüli valósággal milyen kapcsolatban van, hanem hogy önmagán belül koherens legyen.

A történelem tragédiája az, hogy a hangsúlyozottan pozitivistá irányzatnak olyan ismert képviselői, mint Gustav Radbruch (1878-1949), a Weimari Köztársaság egykori igazságügy-minisztere, a nürnbergi bíróság előtt kellett, hogy az elméletüket kifejtsek. Nyilvánvalóvá vált, hogy a tiszta pozitívizmus, ami sem az emberiséggel, sem a természettel, sem a megismerhető tisztesség kritériumaival módszertanilag nem hajlandó foglalkozni, önellentmondásba torkollik, vagy nagy embertelenségekre vezet. Így maga Radbruch is utolsó éveiben felhagyott a szélsőséges pozitívizmussal, és nyitottabbá vált a természetjogi gondolkodás felé.

Tehát hiába mondta valaki azt, hogy ő a Harmadik Birodalom jogát nem sértette meg, ettől még elítélhették, ha egyszer az, amit tett, oly mértékben ellenkezett az emberiséggel, hogy a népek „közös java” érdekében büntetést kívánt. A nem ember által alkotott normák alkalmazása emberi bíróság előtt rendkívüli felelősséggel jár, és mindenképpen feltételezi, hogy az ember képes felismerni a létező világ rendjéből, valóságából adódó legfontosabb cselekvési szabályokat.

Ez a helyzet tehát újra felvetette a természetjog jelentőségét, illetve a „jognak” az írott, pozitív, ember által alkotott normák rendszerén kívüli valósághoz fűződő kapcsolatának a fontosságát. Hiába merült fel azonban újra ez a felis-

merés, néhány évtized alatt ennek az alapja is kezdett szétmállani a szakmai közgondolkodásban.

Mi történt? Megjelentek a „harmadik generációs emberi jogok”, különösen az 1980-as, 1990-es években. 1968 szelleme is már egy kissé érintette ezt a kérdést, de a '80-as, '90-es évektől parttalanul burjánzik ez a jelenség. Lényege abban áll, hogy nem az ember által alkotott jog rendszerét abszolutizálják, nem erről mondják, hogy ez mindentől független, hanem kezdik azt állítani, hogy tulajdonképpen maguk az emberi viselkedés szabályai a véleményektől és a vágyaktól függenek. Tehát nem objektív normákhoz kell igazodnunk, hanem olyan értelemben kell autonómoknak lennünk, hogy magunk alkotjuk meg a viselkedésünk irányelveit. Még csak normát se mondhatunk, mert ilyen felfogás alapján még általánosságról sem beszélhetünk. Ebben az esetben csak pillanat létezik. Ha csak vágyak és vélekedések működnek, akkor ezek egy személyen belül is örökké változhatnak.

Ilyen összefüggésben, de azért a jogpozitivizmussal is történelmi kapcsolatban megjelentek olyan vélemények, hogy amit egy parlament többségileg elfogad, az az egyetlen viselkedési szabály. Ha holnapután az ellenkezőjét fogadja el, akkor az éppen úgy egyenértékű. Ebben a gondolkodásmódban az ember mint genetikailag, történelmileg, fizikailag meghatározott, ám mégis szabad lény alig játszik szerepet, hanem az emberi vágyak kerülnek előtérbe és a többség pillanatnyi szavazata, amiről egyre inkább látszik, hogy érdekek vezérlik, és nem igaz az, hogy egy törvényhozó testület mindig a legbölcsebb vagy leglogikusabb döntéseket hozza. Az utóbbi évtizedek messzemenően igazolják, hogy akár a propagandára, akár – ahogy az az ősi időkben is megtörtént – a megfélemlítésre, ígéretekre, érdekekre nagyon érzékenyek ezek a testületek, és könnyen változtatják a véleményüket.

Már az úgynevezett szocialista időszakban is sokan érezték, hogy a társadalmi viselkedés területén nagy probléma van kialakulóban, főleg azért, mert az erkölcsöt, a szocialista erkölcsöt nem tudták megragadni. Megjelentek cikksorozatok, sor került vitákra, mindenféle próbálkozásra, az Akadémia szintjén is. A főkérdés az volt, hogy a szocialista erkölcs tartalmát hogyan lehet azonosítani, meghatározni. Az utolsó szót azok mondták ki, akik szerint a mindenkor szocialista erkölcs tartalmát a hatályos büntető törvénykönyv jelenti. Ha ez így van, az nagy baj, mert a jog azért nemcsak egy elméleti rendszer, sőt elsősorban nem az, hanem arra hivatott, hogy az emberek társadalmi viselkedését ténylegesen befolyásolja.

Ha viszont csak a jogból magából következnek az emberi viselkedés szabályai, akkor nincs mögötte olyan erkölcs, szokásrend vagy illem, ami az önkéntes jogkövetést segíti. Tehát ha a törvényhozó nem figyel a társadalom valóságára és az azt irányító egyéb normákra, akkor a jogra se fognak majd figyelni a társadalmi közösség tagjai. Azaz sokkal gyengébb lesz a jog, mert nem lesz

mögötte az önkéntes jogkövetés. Minden állampolgár mögé nem lehet rendőrt állítani, és ha lehetne is, ki áll a rendőr mögött? Ki őrzi az öröket? *Quis custodiat custodes?*

Ebben az összefüggésben a jelenlegi jog mindenütt a nyugati világban, az EU szintjén éppúgy, mint a tagállamok szintjén, túlbujánzási tüneteket mutat, tehát a betegség jeleit. Ilyen elsősorban az, hogy jogszabályt védünk jogszabállyal. Magyarul: nem hagyatkozunk az erkölcsre, mert azt tételezzük fel, hogy senki nem ismerheti meg a természetes erkölcs objektív feltételeit, mert ilyenek nincsenek. Ha bármilyen nehéz témáról, de az ember objektív valóságát figyelembe véve és javát akarva születnek jogszabályok, akkor jó esély van a törvénytisztelet magatartásának erősödésére a társadalomban. Ha viszont kiadnak valahol például egy adótörvényt, pillanatnyi érdekeknek megfelelő többséggel elfogadva, majd harminc másik rendeletet köréje, hogy így segítsék az érvényesülését, az előbb-utóbb válsághoz vezethet. Mert minél több ilyen jogszabály van, annál kevésbé áttekinthető a rendszer. Végül eljuthatunk oda, hogy aki akarja, az sem tudja már követni a törvényt, sőt maguk a hatóságok sem tudják értelmezni a saját maguk által kibocsátott jogszabályokat. Eljuthatunk oda, hogy nap mint nap állásfoglalást kell kérnünk a minisztériumoktól, hogy egy-egy konkrét cselekmény a rendeletek és értelmezések alapján lehetséges-e vagy sem. Ez már majdnem a pontifikális jog! Azzal a különbséggel, hogy nincs mögötte a vallási támasz. Természetesen a jogszabályokat a hatóságok gyakorlata tekintéllyel értelmezheti. Fontos azonban, hogy ez az értelmezés szilárd és egységes legyen. Ellenkező esetben a kezdődő működésképtelenség komoly tüneteivel állunk szemben.

A XVIII–XIX. századi jogelmélet azt vallotta, hogy a jog egyik fontos kritériuma a végső soron fizikai erővel való kikényszeríthetőség. Ez alapján is különböztették meg a jogot az erkölcstől. A marxista definíció egyenesen az állami szankcióról és a jogszabályok állami eredetéről beszélt. A polgári jogi gondolkodásban inkább Moór Gyula véleménye volt jellemző. Szerinte a jog a területen lévő legnagyobb hatalom által végső soron fizikailag is kikényszeríthető normák összessége. Ez a hatalom lehet az állam, vagy ha van másik, nagyobb hatalom a területen, akkor az. A kánonjogi hagyomány a normák jogi jellegéhez nem kívánta meg a fizikai kikényszeríthetőséget, de az intézményes szankció lehetőségét fontosnak tartotta.

A gyenge vagy posztmodern gondolkodás hatására a kikényszeríthetőség lehetőségei is kezdenek kicsúszni az államok kezéből. Tehát leépítik a hadseregeket, leépítik a rendőrségeket, bonyolulttá teszik, felosztják, privatizálják azokat a funkciókat, amelyeknek a közérdeket kellene biztosítaniuk.

Kiderül, hogy ha nincs központi értéktudat, nincsen a közjóról a többség által elfogadott igaz meggyőződés, akkor nagyon nehéz rendezni az államok

vagy a fizikai hatalommal rendelkező egyéb struktúrák működését is. Előtérbe kerül például a büntetőjogban az a szemlélet, ami önmagában nagyon embereséges, hogy jobban kell védeni a vádlottat, az elkövetőt. Ugyanakkor az áldozat védelme vagy a társadalmi közérdek védelme sokszor háttérbe szorul. Ezek kifejezett erózió tünetei. Hasonlóan lehet még beszélni arról is, hogy milyen társadalmi, fegyelmi következményei vannak annak a változásnak, ha valahol egy korszakban mondjuk a népfelkelés vagy nemesi, nemzeti inszurrekció jellegű vagy általános népi kötelezettség formájú archaikus katonáskodást felváltja a zsoldos hadsereg, vagy az újkori hadkötelezettséget felváltja egy tisztán magánhadseregekre vagy államilag fizetett zsoldos hadseregekre épülő rendszer. Kritikus helyzetben kiderülhet, hogy a zsoldos hadseregbe nincs elég jelentkező. Akkor fellépnek a magáncégek és felajánlják, hogy majd ők ellátják a katonai feladatokat.

Szóval lehetetlen pozíciók alakulhatnak ki, mivel közös értéktudat sincs. Ebben a vonatkozásban sokkal kritikusabb a helyzet, mint a késő középkori városállamok és zsoldoshadseregek idején volt.

Ezek a rövid távon az emberi jogokat, de már nem is tudjuk, miféle emberi jogokat szolgálni hivatott és az államhatalmat korlátozó változások minek engednek teret?

5. Mi történik a társadalomban, miközben az állam gyengül, a jog gyengül, a jog alapjai szétmállanak? Természetesen egy másik hatalmi koncentráció alakul ki, amely új lehetőségek miatt erős. Az egyik oldala ennek a *manipuláció*. Manipuláció a szónak sokféle értelmében. Először is a *tömegtájékoztatási eszközökkel végzett manipuláció* jut eszünkbe. Mit jelent például egy választáson az, hogy nem észérvekkel próbálják meggyőzni a pártok a választókat, hanem olyan reklámfogásokkal, amelyeknek már a logikus gondolkodáshoz nincs köztük? Márpedig a mai reklámpipar ezt széles körben lehetővé teszi. Az internet világában messzemenően érvényesülnek másfajta manipulációs lehetőségek is. A felelősség nélküli adatközlés, a hamis, téves, gyűlöletkeltő információk és anyagok feltöltése ellen minden biztosíték gyengének látszik. Sőt, itt azt is elmondhatjuk, hogy a kommunikáció változása visszahat az emberi tudatra, tehát antropológiai változásokat vált ki. Ez ma már mennyiségében társadalmilag mérhető. Már nemcsak arról van szó, hogy a reklámnak nem kell logikusnak lennie ahhoz, hogy hatásos legyen, hanem a közönség egy része már nem is képes logikus érvelést végighallgatni vagy reprodukálni. Úgyhogy annak a publikumnak esetleg már hiába is érvelne Cicero vagy Démoszthenész, azt mondaná, hogy hosszú, és egy másodperc után átkapcsolna máshová.

Ennek a fajta manipulációnak a gazdaságban és az élet számos területén megvan a hatása. Amikor vásárolok és leveszem a zöld mosóport a polcról,

mert előző este a TV-ben ezt láttam, nem gondolkozom arról, hogy ez olcsóbb-e, vagy jobb-e, hanem automatikusan cselekszem.

Az ilyen manipuláció, úgy tűnik, szemben az erkölccsel és a joggal, nem az emberi szabadságot szólítja meg. Tehát nem azt mondja, hogy tedd ezt és ezt, vagy kerüld ezt és ezt, mert különben ez és ez a következménye lesz, hanem megkerüli az emberi szabad döntést. Ilyen módon, ha nemcsak egy-két pontban, hanem az élet nagy, normatív irányai tekintetében is ez a technika válik uralkodóvá a joggal és az erkölccsel szemben, akkor olyan állapot alakul ki, amely az emberi méltóságnak kevésbé felel meg. Persze ennek megítéléséhez szükséges valamilyen fogalom az emberi méltóságról. Ez ugyanis szintén szakrális kategória. Mert miért feltétlen érték az ember? Mi benne a feltétlen érték? Ma vannak, akik a ritkább állatfajokat többre becsülnék, mondván, hogy abból van kevesebb. Az emberi méltóság végső magyarázata a Biblia alapján az istenképiség. Isten az embert saját képére és hasonlatosságára teremtette. A teológiai hagyomány ezt abban ragadja meg, hogy Isten az embert tudatos, szabad lénynek alkotta. És itt elérkezünk a szabadsághoz. Erről van szó! Tehát ha a szabad döntést szólítja meg valamilyen normatív rendszer, akkor meggyőződésünk szerint emberhez méltóbb, mint ha azt megkerüli.

A manipulációs lehetőségek skálájának – genetikai manipuláció, kémiai manipuláció (például drogokkal), mikroelektronikával végzett manipuláció stb. – a határai ma már messze túl vannak a média világán.

6. Ezeknek a lehetőségeknek az ellentétpárja vagy kiegészítése, hogy az emberi magatartást akkor mi kontrollálja? Egy *rendkívül fejlett elektrotechnikai ellenőrzési lehetőség*. Az élet minden vonatkozását meg lehet figyelni, biometrikus adatokat lehet mindenkiről gyűjteni, felvenni, stb.

Akár a DNS-t is lehet ellenőrizni. Az ember mindennapi élete, mozgása, holte is kontrollálható. Egyes hírek szerint Hollandiában előírták, hogy kötelező minden autóra GPS-t szerelni. Lassanként tehát ez nemcsak lehetőség, hanem a gépjárművek mozgásától – hovatovább – az egyének mozgásáig mindennek a pontos ellenőrzése műszakilag megoldott valóság.

7. Csakhogy ez az ellenőrzési lehetőség és manipuláció együtt is hova vezet? Ezért mondhatjuk, hogy itt nem egyszerű paradigmaváltásról van szó. Nemcsak arról van szó, hogy a jog és az erkölcs együtthatása által működő normatív szisztéma helyét veszi át, vagy próbálja átvenni a manipuláció és a műszaki kontroll által jellemzett szisztéma, hanem az is nyilvánvalóvá válik, hogy ez illúzió. Tehát azon túlmenően, hogy ha ez az új páros helyettesíteni akarja a korábbi a társadalom szabályozásában, akkor kevésbé emberhez méltó helyzet áll elő, azt is meg kell állapítanunk, hogy egy ilyen helyettesítés önmagában nem működőképes.

Ki irányítja ugyanis ebben az esetben az emberi viselkedést, a társadalmi viselkedést? Kiknek a kezében vannak ezek az eszközök, lehetőségek? Nem is tudjuk. Biztosan nem azoknak a választott testületeknek a kezében, akik hagyományosan demokratikus legitimációval rendelkeznek, akik választást nyertek, akik az intézményes, demokratikus választási formában megbízást kaptak rá.

A másik kérdés, hogy akik használják ezeket a rendszereket, milyen célra használják őket, és hol lép be az emberi döntés a folyamatba? Kiderülhet, hogy annyi információt tudunk szerezni, amennyit nem tudunk feldolgozni. Tehát, ki az az ember, aki kiértékeli, ki az, aki megtervezi a reagálását azoknak, akik egyáltalán a rendszert működtetik? Újra meg újra azzal találkozunk a hírekben, hogy minden fejlett műszaki kontroll ellenére pont az száll fel a repülőgépre, akinek nem volna szabad, és még a bomba is nála van, pedig háromszor telefonáltak, hogy azt az embert ne engedjék oda.

Magyarán szólva a tisztán műszaki kontroll nem elégséges, ha nincs az ember, aki az eredményeket kiértékeli. Ezt pedig lassanként nem győzzük. Tehát felmerül a varázslóinas esete, annak az örök problémája, hogy olyan erőket szabadítottunk fel, vagy olyanoknak kerültünk a birtokába, amelyek fölött nem tudunk uralkodni.

A következmények ebből adódnak. Közülük néhányat már említettünk. Úgy tűnik, hogy ebben a tekintetben különböző forgatókönyvek lehetségesek.

Az egyik forgatókönyv az, hogy megbolondul a nyugati kultúra, és mások foglalják el a helyét, ha mindjárt nem az emberiség elpusztulásával játszunk mint rémképpel. Mások foglalják el a helyét, akiknek nincsenek posztmodern gátlásaik.

Ha ezt a kérdést jobban figyeljük, akkor kiderül, hogy ezeket a gátlásokat fokozatosan levetik azok is, akik kidolgozták őket. Legújabban láttuk azt az internetes botrányt, hogy Amerikából mennyi adat került ki a világhálóra. És most egyszerre csak nem Kína a rémkép, aki szabályozza az internetet, hanem Amerikában is azt mondják, hogy műszakilag korlátozni kell a lehetőségeket, nem lehet, hogy akármit, bárki terjeszthessen tekintet nélkül a közjóra. Vagyis az egyik alternatíva: vagy más kultúrákkal szembeni hátrányba kerülés, vagy szétesés, az állam szétesése például, azaz a közérdek érvényesíthetetlensége. És a káosz, ami tudományos fantasztikus filmekben gyakran előkerül. Megjelenik egy olyan jövőkép, hogy félig elpusztult óriási városok között kis fegyveres bandák járnak, és rabolnak, gyilkolnak, de senki sem tudja, hogy most ki közülük a közhatalom, ki kihez tartozik, kik a „jó”, kik a „rosszak”. Egy ilyen bomlási anarchia lehet az egyik forgatókönyv. De lehetséges azért optimista forgatókönyv is. Ez viszont attól függ, hogy a helyzetből adódó feladatokat mennyire sikerül megoldani.

Az optimista forgatókönyv alapja az, hogy az emberiség történetében a nagy találmányokat, mondjuk az atomenergia felhasználását, valamennyire si-

került jogilag szabályozni. Tehát igenis a jogon és erkölcsön alapuló szisztéma valamiképpen az új lehetőségeket tudta integrálni, meg tudta ragadni, „fogást talált” rajtuk.

8. Teológiai szempontból rendületlenül valljuk, hogy az erkölcs hatálya alól semmi sem mentes. A politika sem mentes, a tudomány sem mentes abban az értelemben, hogy a tudós is ember, aki erkölcsileg felelős a tetteiért. Emberi cselekvést hajt végre. Az emberi cselekedetért pedig létezik felelősség. Tehát ebben az értelemben az erkölcsnek és a jognak is lépést kell tartania az új és új lehetőségekkel.

Mit tesz az erkölcs? Szoktak néha az Apostoli Szentszéken, meg az egymást követő pápákon tréfálkozni mondván, hogy mindig moralizálnak és az új és új jelenségekről állásfoglalásokat készítenek. Ezeket nem kevesen készítik elő, és elég nagy apparátus van a megnyilatkozások mögött. Mondjuk a II. Vatikáni Zsinat óta keletkezett ilyenfajta megnyilatkozásokat egybegyűjtő Enchiridion Vaticanum jelenleg 24 bibliapapíron megjelent kötetből áll, és még ezen a sorozaton kívül is található jó néhány ilyen jellegű dokumentum. Rendkívül sok állásfoglalás született az Egyház szociális tanításáról is. Látjuk tehát, hogy legalábbis a keresztény erkölcs vizsgálja ezeket az új lehetőségeket, és próbálja minősíteni őket. De ahhoz, hogy erkölcsi szempontból ezekről értékítéletet alkossunk, ismerni kell magukat a jelenségeket, magukat a felfedezéseket, magukat a lehetőségeket. Azaz a teológus nem képes szavahihető és komolyan vehető erkölcsi értékítéleteket megfogalmazni ezekről a jelenségekről, ha ő maga csak az utca emberének a szintjén ismeri a témát. Nagyon ősi, logikai elv, hogy a konklúzió mindig olyan bizonyos, amennyire a gyengébbik premisszája bizonyos. Tehát, ha egy tényállásról, egy eljárásról, egy eszközzől, egy találmány használatáról, helyes vagy nem helyes voltáról erkölcsi következtetést fogalmazunk meg, annak konklúzió jellege van. Ebben legalább két premissza szerepel. Az egyik az ember erkölcsi meggyőződése vagy az Egyház hite, erkölcsi tanítása, tradíciója és a természetes erkölcsi érzékünk. Ide tartoznak olyan elvek, mint például: tedd a jót, és kerülj a rosszat, vagy felebarátodnak ne kívánj rosszat, ne árts neki, vagy amit magadnak nem kívánsz, te se tedd másnak, vagy akár maga a tízparancsolat, stb. Ezek felismerésében – hitem szerint – a Katolikus Egyház tanítóhivatala biztos és világos. A legjobb teológusok a premisszáknak ezt a részét jól ismerik. De a másik premisszát, a természettudományost, ami a találmányokra és felfedezésekre vonatkozik, sokan nem ismerik elég jól.

Tehát ha a tényekről túl felületes képet alkotunk, és utána konkrét útmutatást adunk, akkor nagy a hibalehetőség. Ezért ezekben a témákban is igen nagy szükség van a megfelelő természettudósokkal, társadalomtudósokkal való szo-

ros együttműködésre. Ennek jellemző példája volt az a mód, ahogyan püspöki karunk a bioetikai körlevelet előkészítette. Nem is lehetett volna egyáltalán hozzáfogni a feladathoz, ha nem találunk olyan szakembereket, akik a problémás tényeket a szakma oldaláról megvilágítják. Mert akkor miről alkotunk morális ítéletet?

Szóval létezik egy erkölcsi jellegű feladat. Erkölcsileg értékelni kell a lehetőségeket, az újdonságokat, ebben pedig együttműködni. Együttműködni a szakma képviselőivel, a tudomány világával. Ez számunkra mint egyház számára is elemi igény. Erre nem azért van szükségünk, mert gyávák volnánk karakánul nyilatkozni mindenről, hanem azért, mert akkor van igazsága és súlya a végső következtetésnek, ha mindkét premissza szilárd.

Egyébként a II. Vatikáni Zsinat prófétai módon említi ezt a vonatkozást is, amikor a laikusok különös hivatásáról beszél. A világnak az evangélium szerinti alakításában a laikus hívők különös autonómiát élveznek, például a tudományok, a művészetek, a gazdaság, a politika területén. Ez ma nagyon fontos dolog számunkra. A morális reflexiónak ez a közös munkája teszi lehetővé, hogy a társadalmat is segíteni tudjuk abban, hogy jogilag is képes legyen megragadni az új és új jelenségeket.

Mert bizonyos dolgokat jogilag szabályozni kell! A nukleáris hulladék kezelését jogilag szabályozni kell, az atomfegyverek elterjedését nemzetközi jogi szinten is korlátozni kell. Úgy tűnik, hogy néhány évtized óta ebben voltak bizonyos sikerek. Nagyok a nehézségek. Nem mondhatjuk, hogy egyszer s mindenkorra megoldott problémák ezek, de az emberiség igenis a jog eszközeivel is tudott valamit tenni ezen a téren. Csak a kihívás növekszik, ahogyan a különböző tudományos eredmények gyűlnek, és ezzel kellene a jogalkotásnak is lépést tartania. Ehhez hozzátartozik, hogy viszonylag erős államra van szükség. Vagyis olyan államra, amely képes is a közjót védelmezni, azokat a normákat érvényesíteni, amelyeket egyszer helyesnek talál.

Ilyen értelemben pedig az egyházak – mondjuk a történelmi keresztény egyházak – és a nyugati világ államai, sőt az Európai Unió akarva, nem akarva egy csónakban ülnek. Tehát a jog és erkölcs által szabályozott társadalmi viselkedésben léténél fogva érdekelt minden állam. Szemben az anarchiával. Magyarán: a nyugati kultúrterületnek éppen a peremén – ahol a válságjelenségek mindig hamarabb jelentkeznek, mint a centrumban –, például Oroszországban, már rég felismerték, hogy itt teljes anarchia állhat elő, kriminalizálódhat a társadalom, esetleg azt sem tudjuk megakadályozni, hogy a nukleáris anyagot a táskájában vagy a zakója alatt valaki kivigyje külföldre még akkor is, ha belehal. Valamit kell tenni, hogy az emberek erkölcsileg motiváltabbak legyenek. Olyan politikusok, akik személyükben esetleg nem is hívő emberek, legalább a hazájukban hagyományos egyház támogatásával egyetértenek, mert

azt gondolják, hogy igenis kell valamiféle kulturális, morális tartalmat adni az emberek viselkedésének. A kapcsolat azonban hitünk és az emberi közösség java között nem pusztán külső. Krisztus nyilatkozta ki nekünk a teljes igazságot az emberről magáról is.

Nyugaton a legklasszikusabb laicizmus Franciaországot jellemzi, ahol a jelenlegi elnök nem áll egyedül, nem az egész közvélemény ellenében megjelenő különleges személyiség, hanem sokak felismerését fogalmazza meg, amikor azt mondja, hogy igenis, értékekre van szüksége az államnak is ahhoz, hogy működőképes legyen. De ezeket az értékeket az állam nem tudja előállítani, nem alkalmas rá. A kommunista állam azt mondta, hogy majd ő meghatározza, mi az erkölcsös, mi az érték. Ez kudarccal végződött. Az értékeket az államnak a társadalomból kell merítenie. Azaz ott tartunk, hogy a jognak valamiféle erkölcsre utalnia kell, és mivel az ember sajátos módon társas lény, szükség van azokra a közösségekre is, akik ezeket az értékeket közvetítik. Tehát nemcsak a reprodukció miatt, nemcsak a pszichés egészség miatt, hanem az értékközvetítés miatt is szükség van például a családra és a vallási közösségekre.

Ezért azt hiszem, hogy a fentiekben vázolt, vélt paradigmaváltás vagy ennek a veszélye, illúziója vagy közelsége előbb-utóbb arra kell, hogy ösztönözze az államokat és – mondjuk így – a történelmi vallási közösségeket itt, nyugaton, hogy az ember érdekében jobban együttműködjenek egymással. Ez messze nem klerikalizálódást jelent, hanem egyszerűen az emberi lét által felvetett kérdések szükséges és eléggé sürgős megválaszolását. Amikor erről elkezdünk a Katolikus Rádióban egy beszélgetés-sorozatot, azt tűztük ki célul, hogy ki-ki a saját tudománya, szakterülete oldaláról villantsa fel annak a mélységét, hogy milyen manipulációk vagy milyen kontroll-mechanismusok lehetségesek. Esetleg azt is, hogy ha van már erre valamilyen tapasztalat, hogyan lehet ezeket a jelenségeket megragadni, szabályozni vagy humanizálni, mert erre elemi szükség van.

CSALÁDOK IMAKÖNYVE

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia a 2011-es esztendőt a családoknak szenteli. A Család Éve 2010. december 26-án kezdődött, és egészen 2011. december 30-ig tart.

Ez idő alatt az Egyház kiemelkedő figyelmet szentel a kereszteni családoknak. A Család Éve alkalmából dr. Veres András megyéspüspök úr egy imádságos könyv kiadását kezdeményezte. Támogatásának köszönhetően a Martinus Könyv-és Folyóirat Kiadó gondozásában megjelent a Szombathelyi Egyházmegye Család Éve alkalmából összeállított imakönyve *Imádkozzunk a családunkért!* címmel.

A kiadvány fő célja, hogy benne minden korosztály (nagy szülők, szülők, fiatalok, gyermekek) megtalálja a neki leginkább megfelelő imádságot adott élethelyzetétől függően (házasság és gyermekvállalás előtt állók, ifjú házasok, egyedülállók, özvegyek). Az imádságok széles skálája jelenik meg a kiadvány lapjain: litániák, felajánlások, keresztutak, de verseket és egyéb prózai szövegeket is tartalmaz.

„Az imádságra való nevelés elsődleges és szükségszerű összetevője a szülők konkrét példája és életük tanúságtétele” – ezért ebben az esztendőben imádkozzon mindenki még buzgóbban, hogy erősödjön hitben és lélekben, s ezáltal táplálja gyermekeinek, családjának hitét is! Hiszen „az olyan édesapa és édesanya, aki együtt imádkozik gyermekeivel, gyermekei szívének mélyén olyan mély nyomot hagy, amelyeket az élet későbbi eseményei nem tudnak kitörölni.”

Jó szívvel ajánljuk a Családok imakönyvét minden hívő – legfőképpen pedig a hitben elmélyülni, megerősödni vágyó családok – figyelmébe, különböző alkalmakra, együtt és külön imádkozáshoz, lelki elmélyüléshez, útkereséshez, megerősítéshez.

A 276 oldalas kiadvány 1200 Ft-os áron megrendelhető a 94/513-191-es telefonszámon, az info@martinuskiado.hu e-mail címen és a www.martinuskiado.hu webáruházban, de személyesen is megvásárolható a Püspöki Palota portáján.